

W. Goddijn, H. Smets en G. van Tillo
Opnieuw: God in Nederland
Onderzoek naar godsdienst en kerkelijkheid,
ingesteld in opdracht van KRO en weekblad
De Tijd
Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 1979
231 blz., f 19.50

God in Nederland: God in Frankrijk

De aloude zegswijze 'leven als God in Frankrijk' begint allengs aan geografische precisie te verliezen. Ook in Nederland geniet het gelovige (en met name het katolieke) volkje inmiddels de lusten van de nieuwe tijd en zijn de lasten van het voorbije verleden (zoals hel en verdoemenis) afgewenteld op de schouders van een stokoud vadertje Tijd. Nederlanders *geloven* inmiddels met veel slagen om de arm; zij *hopen* er het beste van. Alleen de *liefde* blijft een rinkelend verlangen dat in diverse (moderne) jasjes gestoken ('love') eenieder blijft inspireren.

God op herhaling in Nederland

Het onderzoek *Opnieuw: God in Nederland* is, zoals de titel al suggereert, in vele opzichten een herhaling van het onderzoek *God in Nederland* dat anno 1966 in opdracht van De Geïllustreerde Pers werd ingesteld. Het stof dat deze publikatie indertijd deed opwaaien, dwarrelt ook nu door de publieke ether. De bovengenoemde 'verfransing' die in 1966 tot uiting kwam, komt uit de vergelijking tussen 1966 en 1979 nog pregnanter naar voren. Maar het nieuwe 'God in Nederland' belooft tegelijkertijd een nieuwe aanpak: 'Het onderzoek gaat uit van bepaalde vooronderstellingen, die afwijken van het meer traditionele godsdienstsociologische onderzoek' (p. 10) . . . 'Godsdienst en levensbeschouwing kunnen dus gezien worden als systemen van zingeving, waardoor werkelijkheids-ervaringen en het individuele en sociale leven van de mens als totaliteit en als een zinvolle eenheid worden geconstrueerd' (p. 12) . . . 'De traditionele beperking tot het christelijk geloof, die veelal wordt aangetroffen, wordt doorbroken' (p. 13).
Dat is dus heel andere koek dan de titel ons belooft. Wat komt daarvan terecht?

Wie is God in Nederland?

Het onderzoeksverslag wordt ingezet met een uitvoerige *beschrijving* van diverse levensoriëntaties van de gemiddelde Nederlander: wat is voor hem de zin van het leven, welke waarden probeert hij te realiseren? Wat betekenen godsdienst en geloof voor hem? Welke inhoud heeft zijn geloof? Hoe ziet hij het kerkelijk instituut, de kerkelijke ambtsdragers en zijn plaats daartussen? Hoe vaak gaat hij naar de kerk, wat vindt hij van de kerkelijke voorschriften en standpunten? En wat – zo willen wij in Nederland alsmaar weten – vindt hij van de verzuiling?

Al deze gegevens worden vervolgens *gespecificeerd* naar leeftijd, sexe, sociale klasse, politieke voorkeur, verzuilingsgedrag, regio, urbanisatiegraad en opleiding. Steeds wordt bij de beschrijving en bij de nadere specificatie vergeleken met het onderzoek uit 1966. Zo ook in de meest interessante, afsluitende paragraaf van het onderzoeksverslag waarin *de verschillen tussen de diverse kerkgenootschappen* (Katolieken, Nederlands Hervormden, Gereformeerden en 'de rest') bestudeerd worden.

De onderzoekers bieden ter afsluiting een 'godsdienstpsychologisch en godsdienst-filosofisch perspectief'.

Onderzoeksresultaten

Men kan de onderzoeksresultaten in drie tendenzen samenvatten:

1. *de sekularisatie zet door*: steeds meer mensen hangen binnenwereldlijke interpretaties aan betreffende zaken die tot voor kort een buitenwereldlijke allure hadden;
 2. *de ontzuiling zet door: de verbinding* tussen geloof en dagelijks leven verflauwt; men heeft minder behoefte aan konfessionele clubs (sport, politiek, jeugdverenigingen) en de aanhang van die clubs loopt terug;
 3. *de dekonfessionalisering zet door*: steeds minder mensen nemen deel aan kerkelijke rituelen (kerkbezoek etcetera).
- Dan de specificatie van deze algemene tendens. In vele gevallen levert die geen (spektakulaire) gegevens op. Maar er zijn twee uitzonderingen: de jeugd wordt in grote mate gegrepen door de nieuwe tijd. Opvallend is bovendien dat met name de 'jeugd' tussen 25 en 34 jaar (net uit het nest gevlogen) vaak 'moderner' denkt dan de jeugd tussen 17 en 24 jaar.

Tenslotte 'the heart of the matter': het verschil tussen de diverse geloofsgroepen. Op de eerste plaats blijkt dat de gereformeerden in groten getale trouw blijven aan de oude waarheden: er is ook weinig veranderd voor hen (sinds 1966). De hervormden denken meer verschillend, 'moderner', en dat in toenemende mate. De katholieken vervolgens overtreffen de hervormden in beide opzichten: zij zijn het nòg minder eens, zij veranderen nòg sneller. Alleen hun kerkbezoek is hoger dan dat der hervormden. De rest-kategorie der 'ongelovigen' denkt uiteraard verschillend en niet eens zo 'ongelovig'.

Evaluatie

Het onderzoek *Opnieuw: God in Nederland* is een opinieonderzoek dat volgens de geijkte – te pas en te onpas toegepaste – methode is opgezet. De onderzoekers hebben – daartoe aangezet door hun publiciteitsbewuste opdrachtgevers – snel gerapporteerd. Ze vragen in dit opzicht om vergeving. Het zij hun gegund.

Het onderzoek levert enkele intrigerende gegevens op en de rapportage is duidelijk en zonder onnodige verwickelingen. Wel moet gezegd worden dat er nogal wat halve of hele verdubbelingen en herhalingen in schuil gaan. Men kan mensen op vele wijzen even vaak ongeveer hetzelfde laten beweren. Zo ook hier. Bijgevolg is het aantal opgesomde percentages vaak groter dan een mens verdragen kan.

Een ernstiger kritiekpunt betreft de evaluatie die dit team van sociologen aan de gegevens toevoegt. Die evaluatie vervluchtigt mijns inziens in op zich interessante en mooie psychologische en filosofische beschouwingen.

Van sociologen verwacht ik altijd dat zij structuren bestuderen en voor zover zij dat niet doen (zoals in opinieonderzoek, en daartoe beperken sociologen zich tē vaak), verwacht ik toch minstens een open oog voor sociologische implicaties. Eén voorbeeld: de katholieken blijken het meest op drift. Wat zegt de socioloog: 'Waar Nederlandse protestanten vier eeuwen over deden, voltrok zich aan het Nederlandse emancipatie-katholicisme met name ten aanzien van de gezagsopvattingen in veertig jaar' (p. 154). Dat is een vergoelijkende, als zodanig overbodige, maar historische terechte verwijzing. Maar de hamvraag luidt natuurlijk of de R.K.-kerkelijke overheid op die ontwikkeling wenst in te

spelen. De hervormden denken weliswaar zeer verschillend, maar kennen een, per dominee, uitgekiende structuur van groepen en subgroepen. Hetzelfde geldt exclusief de dominee voor vele ongelovigen. De katholieken daarentegen *denken* niet alleen zeer verschillend, maar de structurele, paarse hoed waaronder zij gevangen zijn, laat weinig variatie toe. En dat naar het zich laat aanzien, zelfs in afnemende mate. De rek is eruit, voorzover ik het begrijp. Hoe moet dat nu verder?

Zie daar een sociologisch probleem van de bovenste plank! Een probleem wat des te klemmender wordt (hoe men het verder ook evalueert) als ik in herinnering roep dat het kerkbezoek van katholieken opmerkelijk hoog blijft. Dat wil zeggen: een 'natuurlijke' afvloeiing is niet zo waarschijnlijk. Een botsing tussen mensen en structuren is waarschijnlijker.

Verder onderzoek dus. En dat kan alsnog. (Een klein vraagje tussendoor: komen de resultaten voor iedere serieuze onderzoeker vrij? Ik heb aan mijn geheugen een – inmiddels wellicht achterhaalde – herinnering kleven die daar hardnekkig aan twijfelt.)

Hoe dan ook, de meeste problemen blijf ik houden met de beoogde doelstelling die aan het begin beloofd werd: niet slechts 'God in Nederland opnieuw', maar bovenal een *nieuwe kijk* op God in Nederland. Die is – en het kon ook niet anders – een vrome wens gebleven. Het onderzoek betreft primair de officiële confessies en dan vooral de katholieke (dit laatste zeker gezien de uitslag, maar dat kunnen de onderzoekers niet helpen). De niet-christelijke gelovigen komen er bekaaid vanaf, te meer omdat ze in hun 'gelovigheid' te gemakkelijk tot de activa van Gods balans in Nederland gerekend worden. Rob Tielman, de voorzitter van het Humanistisch Verbond, heeft dan ook alle gelijk dat van deze wereld is, wanneer hij het onderzoek op dit punt kritiseert (hij noemt het onderzoek, zijns ondanks, 'godgeklaagd'; zie *De Volkskrant*, 24 oktober).

En inderdaad, wie een brede discussie beoogt, moet de discussie ook breed opzetten. De nieuwe godsdienstpsychologie en -sociologie mag niet de ontdekking van de oude getrouwen blijven. *Openheid achteraf* – op zich te prijzen – helpt daar niet meer; vereist is *samenwerking vooraf*. En dat betekent: *God in Nederland* moet opnieuw. God èn Nederland verdienen het.

Jacques Janssen